

ban jelentéktelen „kiszivárogatás” szerepe – valódi, hamis vagy féligaz állítások és adatok eljuttatása az ellenséghez, annak befolyásolására. A német hírszerzés jó adatokat gyűjtött, de a vezetők „előre kijelölt célokra gyűjtötték és használták a hírszerzés anyagait, hogy igazolják elképzeléseiket, amikor már valójában döntöttek.” A hírheft „5. hadoszlopokról” megállapítja, hogy jelentőségét messze túlbecsülték, nagyobb volt a pszichikai hatása. „A szovjet hírszerzés 1939 és 1941 között aligha nyújtott lenyűgöző teljesítményt”. (Kivéve Sorgét – teszi hozzá lábjegyzetben.) A brit hírszerző szolgálatok „sok elkötelezett hazafira és náciellenesre számíthattak szerte Európában”, azonban Chamberlain idején nem vették ezt figyelembe. A komoly titkosszolgálati tevékenység Churchill miniszterelnöksége idején kezdődött, és bár „lassan hangolták be hálózatukat”, utána „tartósan magas színvonalú” teljesítményt nyújtottak. Az egyes hírszerzési ágazatok ellentétei itt ártottak a legkevésbé az ügynek a résztvevő országok között.

Nagyon érdekesnek és fontosnak találok a tájékoztatási eszközök – mai szóval a *média* – szerepéről írottakat. Szellemes és fontos megállapítása, hogy különbséget tesz az „első- és másodgenerációs” újságolvasók között. Míg az előbbieket mindent elhittek, amit olvastak, az utóbbiak már megtanultak olvasni a sorok között.

A propagandakiadványok elemzését éppúgy dokumentálja, mint a mű többi részét, de hát itt általában rá kell hagyatkozni véleményére, mert az anyag idehaza gyakorlatilag nem is létezik.

Egy kivételt találtam, és itt viszont élesen eltér a véleményem az övétől. J. B. Priestley „Blackout in Gretley” c. regényéről van szó. Vagy figyelmetlenül olvasta el, vagy rosszul emlékezett, vagy összekeverte más művel. Mert a regényben a náci rezidens épp a „régivágású hazafiságot” nagyhangon képviselő egykori brit tiszt, az emigráns osztrák orvosnő viszont meggyőződéses antináci. (Magyarul Kosáryné Réz fordításában kétszer is megjelent. 1948-ban a Danténál „Berepülési veszély”, 1957-ben a Zrínyinél a lényegét sokkal jobban kifejező „Sötét város” címen. Egész jó kis kémregény, megérdemelne egy új kiadást.)

Találón elemzi a Nagy-Britanniában 1941 második felében kitört – és utólag nem csak a kívülálló számára érthetetlen – *ruszszomániát*. „Mindezt kísérő jelensége lehetett a britek csökkenő önbizalmának. Talán már érezték, hogy egyedül nem vívhatják ki a győzelmet a németek ellen. Mindenesetre oroszbarátságuk egyoldalú és viszonzatlan maradt – ahogyan valójában viszonzatlanok maradtak európaiak millióinak angolbarát érzelmei is.”

A könyvet terjedelmes bibliográfia zárja le – ezúttal a Kiadó nem hagyta el, sőt kiegészítette a használt művek azóta megjelent magyar kiadásával is. Sajnos felületesen, mert néhány alapvető mű – pl. Gyilasz művének magyar kiadása – hiányzik belőle.

Mindent összevetve a szerző közel negyed százada nagyon nehéz feladatra vállalkozott, ám meggyőzően és jól oldotta meg, időtálló művet alkotott.

Nagy Domokos Imre

MARTIN KITCHEN

NAZI GERMANY AT WAR

(Longman, London–New York, 1995. 329 o.)

A kanadai Simon Fraser Egyetem történész-professzorának könyve a második világháború alatti Németországban vizsgálja a párt, az állam és a közvélemény kapcsolatát, kölcsönhatását. A kötet ily módon a „daily life” típusú könyvektől sem áll távol, hiszen a közvélemény kapcsán a könyv mindegyik fejezetében értesülünk a mindennapi német polgár gondolkodásáról, élményeiről és reagálásáról.

A Szerző könyvének kereteit a német kormányzati, igazságszolgáltatási gyakorlat felvázolásával adja meg. Az általános témájuk közé még a háborús gazdasággal, ill. a háború utáni

gazdasági-társadalmi jövőképpel kapcsolatos nézeteket, tervekét nyomon követő fejezet sorolható. Martin Kitchen mindvégig nagy figyelmet szentel a döntéshozatali mechanizmusok bemutatásának, az állami és pártigazgatás és -vezetés közötti feszültségek, ellentmondások, a személyes, ideológiai és szervezeti jellegű rivalizálások és hatalmi harcok ábrázolásának, többek között a Gauleiterék és az SS, vagy éppen a Wehrbezirkskommandók és a Rüstungskommandók között. Azt persze, hogy az egyszerű emberek mit érezték, a történészek csak bizonytalanul tudják rekonstruálni, hiszen az

egykorú „hangulatjelentések” – szavahihetősé-
gét és megbízhatóságát illetően – még ha az SD
50 ezer informátora készítette is azokat – a párt-
vezetésnek is voltak aggályai.

A kötet gerincét a német mindennapok be-
mutatása és illusztrálása alkotja. A mindennapi
élet és mindennapi gondok fejezetből a fejada-
gokról, a mezőgazdasági termelésről, a bomba-
támadások és riadók következményeiről olvas-
hatunk. A háborús évek gazdaságpolitikáját a
lakásépítési programok, a munkaerőpiac, a
szociális politika, az oktatás-, ill. ifjúságpolitika
kérdésein keresztül világítja meg. A nőekkel
foglalkozó külön fejezet jogosultságát az indok-
olja, hogy miközben a német munkaerőhiány
egyre erősebben a női munkavállalás irányában
hatott, addig a hivatalos politika nőideálja ettől
igen távol állt. A nők munkába állítása egyéb-
ként valóban meghatározott keretek között mar-
adt, s a munkaerőszükségletet szinte teljes egészében
a külföldi hadifoglyok és vendég-
munkások százezeivel igyekeztek kielégíteni,
amint ezt egy újabb fejezet mutatja. A külföldi
munkások számának drasztikus növekedése
minden téren komoly problémákat idézett elő,
nemzetgazdasági szinten, ideológiailag és a
személyes kapcsolatokban egyaránt, hiszen
számuk 1940-re 2 millióra, 1943-ra már 3 millió-
ra duzzadt.

A nemzetiszocialista jogszolgáltatás gyakorla-
tát, a legfelső pártvezetés közvetlen beleszólását
is külön fejezet taglalja. Bepillantást nyerünk a
Harmadik Birodalom ideje alatt hozott 40 000
halálos ítélet indítékai, és jó néhány konkrét
eset mozgatórugói mögé. A jogszolgáltatással
foglalkozó fejezet középpontjában azonban a
napjainkban ismét sokat emlegetett euthanázia

orvosi és jogi elméleti és gyakorlati kidolgozása
áll. Az emberek könyörtelen pusztításának be-
mutatása már átvezet a következő fejezethez,
amely a német zsidók háború alatti sorsát vázolja
fel, külön kiemelve olyan kérdéseket, mint a
korabeli németek reagálása a zsidó honfitársai-
kat ért megkülönböztetésre és üldöztetésre.

A lelkiismerettel és mentalitással foglalkozó
fejezetbe többek között a német katolikus és
protestáns egyházak elmaradt, illetve erőtlensé-
gének okait, a német ellenállás szinte teljes
hiányát bemutató témák kerültek. A korabeli
művészetek és szórakozás témaköreit pedig
elsősorban azoknak a hivatalos propagandagé-
pezetben elfoglalt helyük szempontjából ismer-
jük meg, külön hangsúllyal a filmművészetre.

A Szerző feldolgozásokon alapuló, részletei-
ben sokszor feldolgozott témájú könyve ki-
egyensúlyozott és olvasható. A megértést a
német nevek helyesírás ingadozásai sem zavar-
ják (ss-ß, oe-ö) túlságosan. Az egyes eseteken
túlmenően olyan általános kérdésekre is keresi
a választ, mint hogyan tudott az általa kaotikus
igazgatási szervezetűnek leírt Birodalom éveken
keresztül mégis sikeresen megfelelni a háborús
gazdaság követelményeinek, a német közvéle-
ményt manipulálva miként sikerült a német tár-
sadalom a felső vezetésnek magával sodornia a
pusztulásba, a hogy mennyiben jogos a német
társadalom- és gazdaságszervezési gyakorlatban
valós modernizációs elemeket felfedezni? A le-
hetőséggel a hazai történészek, hadtörténészek
is élhetnének: sokszor megírt, „nagy” témákról
is szükséges a nagyközönség számára olvasható-
nyosan, de ugyanakkor magas szakmai mércé-
vel írni.

Szegzárdy-Csengery Klára

DAVID H. CLOSE

THE ORIGINS OF THE GREEK CIVIL WAR

(Longman, London–New York, 1995. 248 o.)

David H. Close, a dél- ausztráliai Flinders
Egyetem oktatója a görögországi polgárháború
(1943–50) előzményeit, majd magát a harcokat
mutatja be. Az „Origins of Modern Wars” sorozatban
a szerző műve kitűnő ismeretterjesztő
kötetek után jelent meg, amelyek a műfaj és sorozat
módszereit kialakították, mint a francia
forradalmi háborúk (Blanning), a Krími háborúk
(Goldfrank), a német és olasz egység harcai
(Coppa, Carr), a világháborúk különböző had-
színterei (Joll, Bell, Akira Iriye), az újabb témák
közül a koreai, vietnami és arab-izraeli háborúk

(Lowe, Short, Ovendale) történetét bemutató
kötetek. A sorozat műfaja inkább politika- és
társadalomtörténeti, noha a hadtörténeti elem-
zések legfőbb következtetéseit sem téveszti
szem elől. E könyv szerkezete is a sorozat célki-
tűzéseit követi: a szorosabban vett polgárhábo-
rúval (1947–1950) a nyolcból csak egy fejezet
foglalkozik, a többi az előzményekkel. A görög
téma nem csak azért került sorra, mert a jelentő-
sebb témák már elfogytak. Azért is, mert a téma
időközben a történeti kutatás tárgyává vált,
megnyíltak az angol és amerikai levéltárak, gö-